

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА В XXI СТОЛІТТІ

Ольга ВЕЧІРКО

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Здійснено аналіз теоретичних засад дослідження понять «зовнішньоекономічна діяльність» та «зовнішньоекономічні відносини», висвітлено види і функції зовнішньоекономічної діяльності та їхній взаємозв'язок у наукових працях вітчизняних і зарубіжних економістів.

The theoretical background of the terms «external economic activity», «external economic relations» is given, the types and functions of the external economic activity, their mutual connection in the scientific work papers of the local and foreign economists are enlightened.

Поняття «зовнішньоекономічна діяльність» набуло широкого використання у вітчизняній економічній практиці в останніх два десятиріччя ХХ ст. За цей час, поряд із традиційним напрямком – зовнішньою торгівлею, набули активного розвитку інші види зовнішньоекономічних зв'язків: науково-технічна співпраця, міжнародні транзитні перевезення, спеціалізація та кооперація виробництва із зарубіжними партнерами, надання послуг, виконання робіт тощо. Масового характеру зовнішньоекономічна діяльність набула в 1990-і рр., а її учасниками стала велика кількість юридичних та фізичних осіб. З огляду на це її сутність та особливості вимагають поглибленого дослідження.

Трактування поняття зовнішньоекономічної діяльності з різних точок зору представлено в наукових працях таких вчених, як А. Н. Бозієв, А. П. Киреев, Т. Е. Кочеригіна, А. І. Кредісов, І. І. Дахно, С. Попов, А. Н. Прокушев, Є. В. Михайлин, О. Н. Воронкова. Водночас зовнішньоекономічна діяльність зазнає постійних змін, у ній з'являються нові тенденції, що змінює традиційні уявлення про її сутнісні характеристики.

Мета статті – систематизувати існуючі теоретичні підходи до трактування поняття зовнішньоекономічної діяльності та визначити його сутність на сучасному етапі розвитку економічних відносин.

Теоретичні засади управління зовнішньоекономічною діяльністю знаходяться на стику теорій менеджменту і теорій міжнародної торгівлі (міжнародного бізнесу). Практична спрямованість усіх поглядів на управління зовнішньоекономічною діяльністю полягає в тому, щоб раціоналізувати дії менеджерів у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Таким є загальне сучасне розуміння теорії управління міжнародним бізнесом. Проте за багато років існування міжнародної торгівлі й бізнесу погляди на цю діяльність зазнавали змін, виникали нові точки зору щодо міжнародного бізнесу, які зберегли свою значущість і до наших днів. Перед дилемою вибору характеру зовнішньоторговельної політики рано чи пізно постають усі держави. Вибір політики фритредерства (вільної торгівлі) або протекціонізму в зовнішній торгівлі в їхньому безкомпромисному варіанті був характерним для минулих століть. У наш час обидва напрямки – взаємозалежні й взаємообумовлені. Але дедалі більше у цій суперечливій єдності проявляється провідна роль принципу вільної торгівлі.

Узагальнення теоретичного матеріалу, що розглядає міжнародний бізнес в історичному аспекті, дає змогу виділити три основних етапи еволюції поглядів на зовнішньоекономічну діяльність, а саме:

- 1) класичні описові концепції міжнародної торгівлі (до ХІХ ст. включно);
- 2) регулятивні теорії розвитку зовнішньоекономічної діяльності (середина 70-х рр. ХХ ст.);
- 3) сучасні концепції системного підходу до управління міжнародним бізнесом (кінець ХХ ст.).

Крім часових меж, характерною особливістю названих етапів є різне співвідношення між концепціями власне міжнародної торгівлі і міжнародного менеджменту. На першому етапі менеджмент не відіграв помітної ролі, оскільки сам предмет почав формуватися наприкінці минулого століття. Як відомо, розвиток економічної теорії (А. Сміт, Д. Рікардо й ін.) більш ніж на два століття випередив теорію менеджменту (Ф. Тейлор, А. Файоль та ін.). Крім цього, особливої необхідності використовувати

менеджмент для міжнародних торгових операцій на першому етапі не було. Практичний досвід, здоровий глузд, стійкі традиції і торговельні звичаї були основними інструментами, що забезпечували невеликі обсяги міжнародної торгівлі.

Відмітною рисою другого етапу є активне втручання держав у міжнародні ділові операції. Значною мірою на це вплинули дві світові війни і розкол світу на дві протилежні соціально-економічні системи. Природно, що кожна з них вдавалась до активного використання держави як важливого інструмента реалізації своїх інтересів у сфері міжнародного бізнесу. Міжнародні ділові операції стали об'єктом ретельного планування. Для забезпечення успіху цих операцій обидві системи створюють різноманітні державні й міжнародні інститути. Обидві системи в цей період реалізували ряд значних міжнародних планів і програм. Постсоціалістичні країни втілювали плани соціалістичної економічної інтеграції (створення Ради економічної взаємодопомоги та ін.), а західні країни реалізували в Європі План Маршала, створили Європейський Союз.

Особливістю третього, сучасного етапу розвитку управління зовнішньоекономічною діяльністю є усунення соціально-політичного протистояння двох систем у сфері міжнародного бізнесу. Нині стрімко зростає роль кооперативного менеджменту в зовнішньоекономічній діяльності. Багато західних компаній активно проводять ділові операції в постсоціалістичних країнах, у тому числі в Україні [1].

Сучасні науковці трактують поняття зовнішньоекономічної діяльності з різних точок зору. Так, «Економічна енциклопедія» визначає зовнішньоекономічну діяльність як сферу економічної діяльності підприємств, фірм, компаній і держави, пов'язану із зовнішньою торгівлею, іноземними кредитами та інвестиціями, здійсненням спільних з іншими країнами проектів тощо [2].

Як зазначає Є. Прокушев, зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) – це процес реалізації зовнішньоекономічних зв'язків, тобто торгівля [3].

С. Попов зовнішньоекономічну діяльність розуміє як міжнародні господарські й торговельно-політичні відносини, до сфери яких належать: обмін товарами, спеціалізація та кооперація виробництва, науково-технічне співробітництво, надання економічного і технічного впливу, створення спільних підприємств та інші форми економічної співпраці [4].

Т. Кочеригіна вважає, що зовнішньоекономічна діяльність – це підприємницька діяльність у сфері міжнародного обміну товарами, послугами, інформацією, результатами інтелектуальної діяльності, в тому числі виключними правами на них. Зовнішньоекономічна діяльність базується на світовому ринку, матеріальною основою якого стали науково-технічна та інформаційна революції, а також постійно змінний міжнародний розподіл праці [5].

А. Михайлин визначає зовнішньоекономічну діяльність як сукупність виробничо-господарських, організаційно-технічних, фінансово-економічних та комерційних функцій, пов'язаних із проведенням зовнішньоторговельних угод, участь у міжнародному інвестиційному співробітництві, міжнародній кооперації, валютних та фінансово-кредитних операціях [6].

За визначенням В. Новицького, зовнішньоекономічна діяльність являє собою таку форму господарювання, яка виходить за межі національних кордонів і пов'язана із залученням до багатоетапного циклу економічних відносин різнонаціональних їхніх суб'єктів [7].

О. Воронкова під зовнішньоекономічною діяльністю розуміє сукупність дій зі створення та просування на зовнішній ринок будь-яких об'єктів (товарів, послуг, технологій, капіталів й ін.) засобами використання системи зовнішньоекономічних зв'язків країни, включаючи нормативно-правові та організаційні умови функціонування суб'єктів господарювання [8].

В. Васенко визначає зовнішньоекономічну діяльність підприємства як специфічну модель відповідних механізмів і важелів, за допомогою яких здійснюються найбільш характерні зовнішньоекономічні відносини. За своєю природою зовнішньоекономічна діяльність являє собою процес реалізації зовнішньоекономічних зв'язків та операцій [9, с. 400].

На думку В. Сухарського та Є. Рубинської, зовнішньоекономічна діяльність – це сукупність напрямків, форм і методів торговельно-економічного, науково-технічного співробітництва, а також кредитних і валютно-фінансових відносин певної країни із зарубіжними державами з метою ефективного використання переваг міжнародного поділу праці [10; 11].

Основним і найбільш поширеним терміном, який застосовується до зовнішньоекономічної діяльності, є законодавчо закріплений. Стаття 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» подає таке визначення: «Зовнішньоекономічна діяльність» (ЗЕД) – діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами» [12].

У практичній діяльності під впливом різноманітних факторів зовнішньоекономічна діяльність реалізується в різних галузях та сферах господарювання, залежно від економічного становища країни, правового регулювання та національних особливостей. Так, до видів зовнішньоекономічної діяльності, що здійснюються в Україні, належать:

- експорт та імпорт товарів, капіталів і робочої сили;
- надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності;
- наукова, науково-технічна, науково-виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами;
- міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України;
- кредитні та розрахункові операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;
- спільна підприємницька діяльність між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;
- підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліценцій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших матеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарювання;
- організація та діяльність у галузях проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, семінарів та інших подібних заходів;
- товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність, побудована на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;
- орендні, в тому числі лізингові, операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;
- інші види зовнішньоекономічної діяльності, не заборонені прямо і у виключній формі законами України [12].

Все наведене свідчить про те, що види зовнішньоекономічної діяльності різнобічні і мають широкий спектр дії, здійснюються в різних країнах залежно від економічно-політичних відносин у сфері експортно-імпортних операцій. Усі види зовнішньоекономічної діяльності відіграють велику роль у розвитку виробництва, вдосконаленні та розвитку нових технологій, зростанні конкуренції між учасниками ринку. Одні суб'єкти намагаються створити свої правила гри, щоб таким чином впливати на загальний стан ринку, інші прагнуть отримати прибутки.

Основою діяльності зовнішньоекономічних відносин є їхні функції, які відіграють провідну роль у національній економіці. Вони пов'язують економіку країни зі світовим господарством. Сучасна економічна теорія вважає першопричиною всіх економічних явищ обмеженість виробничих можливостей та ресурсів, яка має низку проявів.

Перша функція пов'язана з тим, що підприємство, виробляючи обмежену кількість видів продукції, наштовхується на проблему обмеженості ресурсів. Різні країни сутнісно відрізняються одна від однієї своїми виробничими можливостями, залежно від наявності природних ресурсів. Ця обставина надає переваги одним країнам над іншими, які в умовах ринкових відносин мають значні конкурентні переваги [13].

Друга функція – це надходження до країни іноземної валюти. Необхідність національної економіки у валютних надходженнях є обов'язковою при зобов'язаннях за імпортними поставками, при наявності зовнішнього боргу, а також формуванні валютних резервів країни, як засіб забезпечення стабільного функціонування її фінансової системи.

Виконання зовнішньоекономічною діяльністю перших двох функцій пов'язане з ціноутворенням на внутрішньому ринку. Це складний процес, в якому бере участь низка суб'єктів: виробники товарів та послуг, їхні споживачі, різноманітні посередники між ними, конкуренти, держава. На ціноутворення впливає багато факторів: попит і пропозиція, порядок розподілу національного доходу, система оподаткування і кредитування, порядок формування затрат, норм амортизації.

Четверта функція зовнішньоекономічної діяльності – це освоєння передового досвіду в техніці, технології, організації та управлінні виробництвом. Його використання вітчизняними підприємствами є одним із головних шляхів підвищення ефективності їхньої діяльності.

П'ята функція – вдосконалення виробництва на основі технічного прогресу при активній участі зовнішньоекономічної діяльності. Вона дає поштовх для вирівнювання рівнів виробництва – національного та світового.

Отже, ми виокремили п'ять основних функцій зовнішньоекономічної діяльності, з якими пов'язані господарські процеси національної економіки.

Виходячи з проведеного аналізу теоретичних засад здійснення ЗЕД, можна зробити висновок, що зовнішньоекономічна діяльність – це сукупність організаційно-економічних, виробничо-господарських, оперативно-комерційних функцій підприємства, які пов'язані між собою і мають на меті вихід на зовнішній ринок та участь у зовнішньоекономічних відносинах, водночас виконуючи обов'язкові умови при просуванні товару від виробника до покупця й наданні транспортних, банківських і страхових послуг, а також щодо здійснення платіжно-розрахункових операцій. Таким чином, зовнішньоекономічну діяльність розглядають як процес реалізації зовнішньоекономічних зв'язків.

Література

1. Кредісов А. І. *Управління зовнішньоекономічною діяльністю : навч. посіб.* / А. І. Кредісов. – К. : ВІРА-Р, 1998. – 448 с.
2. *Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 1 / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.* – К. : Академія, 2000. – 864 с.
3. Прокушев Е. Ф. *Внешнеэкономическая деятельность : учеб.-практ. пособ.* / Е. Ф. Прокушев. – М. : Маркетинг, 1998. – 208 с.
4. Попов С. *Внешнеэкономическая деятельность фирмы. Особенности менеджмента и маркетинга* / С. Попов. – М. : Ось-89, 2001. – 368 с.
5. Кочерыгина Т. Е. *Внешнеэкономическая деятельность* / Т. Е. Кочерыгина. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – С. 7.
6. Михайлин А. Н. *Управление внешнеэкономической деятельностью фирмы : учеб. пособ.* / А. Н. Михайлин. – М. : МАЭН, 2000. – 112 с.
7. Новицький В. Є. *Міжнародна економічна діяльність України : підруч.* / В. Є. Новицький. – К. : КНЕУ, 2003. – 948 с.
8. Воронкова О. Н. *Внешнеэкономические связи регионов России в процессе их интеграции в мировую экономику : дис. к.э.н. : 08.0014* / О. Н. Воронкова. – М. : РГБ, 2003.
9. Васенко В. К. *Організація ЗЕД : моногр.* / В. К. Васенко. – Суми : Ярославна, 2001.
10. Сухарський В. С. *Управління зовнішньоекономічною діяльністю : теорія, методологія, практика : курс лекцій* / В. С. Сухарський. – Тернопіль : ТАНГ, 2001. – 284 с.
11. Рубинская Е. Т. *Управление внешнеэкономической деятельностью* / Е. Т. Рубинская. – М. : Контур, 1998. – 448 с.
12. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
13. Киреев А. П. *Международная экономика : в 2-х ч. Ч. 1. Международная макроэкономика: открытая экономика и макроэкономическое программирование : учеб. пособ. [для вузов]* / А. П. Киреев. – М. : Междунар. отношения, 1999. – 488 с.